

kirja~arvioita

Apropos tiedotusoppi

HEMÁNUS, Pertti. Viestinnän ja joukkotiedotuksen perusteet. Johdatusta tiedotusoppiin 1. Yliopistopaino. Helsinki 1989. 152 s.

Uuden tiedotusopin peruskurssinsa saatesanoissa Pertti Hemánus arvelee, että kiihkeät riidat tiedotusoppineiden kesken ovat lamaannuttaneet alan suomalaista luovaa työtä. Ilmapiiri ei ole ollut omiaan kannustamaan sellaiseen urakkaan, mikä oppiaineen yleistyksen laatiminen on. On keskitytty enemmän omien näkemysten puolustamiseen ja osa voimista on kulunut pelkkään intämiseen.

Küsteleminen onkin oleellinen osa suomalaisen tiedotusopin luonnetta. Jo 70-luvun perusoppikirjat loivat rintamalinjoja Tampereen ja Helsingin välille. "Maantieteelliset" ristiriidat väljähtyivät viimeistään siinä vaiheessa kun tamperelaiset alkoivat riidellä keskenään. Viime vuosikymmenen alussa tiedotusopin luennoilla istunut opiskelija oppikin ajattelemaan oppiainettaan enemmän nyrkkeilykehänä kuin sinä tienristeyksenä, mistä kirjoissa puhuttiin.

Vastakkainasettelut ja niiden henkilöitymiset olivat varmaankin yksi syy siihen, että koko 80-luku uhkasi liivahtaa ohi ilman tiedotusopin suomenkielistä perusoppikirjaa. Viime syksynä Pertti Hemánus kuitenkin ennätti hätiin, ilmestyi kaksiosaiseksi suunnitellun perusoppikirjapaketin ensimmäinen nide, Viestinnän ja joukkotiedotuksen perusteet – Johdatusta tiedotusoppiin. Luvassa on piakkoin myös toinen osa, joka johdattaa journalismiin ja sen tutkimukseen.

Hemánuksen kirja ei poista suomenkielisen yleisesityksen puutetta, mutta se tarjoaa tarpeellista ensiapua. Kirja on koottu Hemánuksen omien tiedotusopin peruskurssin luentojen rungoista.

Luentojen jäljiltä kirjakin jakautuu 12 osaan. Tarjolla ei ole mitään uutta ja mullistavaa jäsennystä tiedotusopista oppiaineena. Tiedotusopin nuorattua neliötä tarkastellaan muiden oppiaineiden, filosofian (tietoteorian), biologian, psykologian ja kielitieteen sekä sosiolo-

gian suunnista. Lisäksi tehdään ekskursioita joukkotiedotuksen historiaan, kulutukseen ja vaikutuksiin, pohditaan hiukan tulevaisuutta ja poiketaan kansainvälisen tutkimuksen parissa. Ja tietysti muistellaan hiukan Reporadiota.

Tutulta siis tuntuu. Hemánuksen peruskurssi onkin täydentävää jatkoa Wiion ja erityisesti Nordenstrengin kirjoille. Tiedotusopin meikäläinen lähihistoria on läsnä läpi kirjan, mikä on teoksen yksi suuri ansio. Hemánus selittää, vertailee ja "suomentaa" 70-luvun "klassikkojamme" tavalla, joka varmasti helpottaa monen peruskurssilaisen tulkintataakkaa. Niin kauan kuin 70-luvun perusoppikirjat kuluvat opiskelijoiden käsissä, myös Hemánuksen peruskurssi on hyödyllinen oheislukemisto.

Hemánuksen johdattelemana lukija kytkeytyy varsin luontevasti suomalaiseen tiedotusopin traditioon. Keskeiset asetelmat ja kiistat tulevat läpikäydyiksi, ainakin 70-luvulle asti. Peruskurssin muisti onkin jotenkin korostetusti suomalainen ja aika lyhyt, vaikka pakolliset viittaukset antiikin Roomaan ja ihmiskunnan alkuhämärään ovatkin mukana.

Luennoista suoraan purettuun kirjaan ei tietenkään mahdu enempää kuin luennoillekaan. On siis karsittava. Ehkä kuitenkin etenkin kansainvälisen tutkimusperinteen esittely olisi ansainnut enemmän tilaa. Voisikohan opintojaan aloittavalle opiskelijalle tarjota mahdollisuuden kokea kuuluvansa johonkin sellaiseen tieteelliseen traditioon, joka ulottuu laajemmalle ja pidemmälle kuin Suomeen ja 70-luvulle? Olisikohan tiedotusopilla sellaisia "klassikkoja", jotka ansaitsisivat yksityiskohtaisemman esittelyn jo peruskurssilla.

Paitsi edeltäjiensä selitystä, Hemánuksen kirja on myös osin tilintekoa entisen ajatteluun. Peruskurssi ilmestyy aikana, jolloin hallitsevaa paradigmaa meikäläisessä tiedotusopissa on vaikea osoittaa. Selittävän kokonaisteorian puuttuessa myös kirjoittaja varoo ottamasta liian selkeitä kantoja avoimina oleviin kiistoihin. Teoksen ote on enimmäkseen esittelevä ja kysyvä.

Paikoitellen Hemánus tekee pesäeroa myös omaan entiseen ajatteluunsa. Läpi koko kirjan kulkee ajatus uudesta ihmiskuvasta, jota Hemánus nimittää "moderniksi". Tuon ihmiskuvan teoreettiset perusteet löytyvät toiminnan psykologiasta. Keskeinen ajatus on, että ihminen on tavoitteellinen ja aktiivinen, omien motiiviansa pohjalta toimiva olio. Tämä "syvempi näkökulma" ihmiseen on kirjan eräänlainen taikasana. Pohdiskelu päättyy usein kysymykseen: Miten tämä sopii yhteen ihmisen tavoitteellisuuden kanssa?

Ainakin epäsuorasti Hemánus siis tarjoaa ihmiskuvaa tieteellisten teorioiden tuomariksi. Moderni ihmiskuva

tarjoaa "punaisen langan", jonkinlaisen viimeisen relevantin kysymyksen, jolla Hemánus eri näkemyksiä arvottaa. Voisikohan tällä jotenkin eettisellä vivahteella olla mitään tekemistä sen kanssa, että tiedotusopissakin eletään paljon mainostetun pluralismin aikaa (Wiokin ehti Tiedotustutkimuksen päivillä viittaamaan KAAOS-teoriaan)? Kun yhtenäistä teoriaa ei ole, tieteellisen viittymisen legitimejä rajoja on luonnollista etsiä ihmiskuvasta, melkein moraalista. Ajatus on mielenkiintoinen etenkin, jos pitää mielessä, että ihmiset ovat tavoitteellisia ja motiivinsa pohjalta toimivia olioita.

Joka tapauksessa ihmiskuvasta on lyhyt matka oikeaan ja väärään ihmiskuvaan, mistä puolestaan on enää askel suomalaisen tiedotusopin perisyntiin: näkemysten henkilöitymiseen ja henkilöiden leimautumiseen.

Tultaessa 1990-luvulle on mielenkiintoista nähdä, voiko edelleen kaivattu tiedotusopin yleisesitys vielä syntyä yhdeltä kirjoittajalta. Kunnan perusoppikirjan puutetta kun ei poista pluralismikaan. Mutta voisiko se muuttaa ilmapiirin sellaiseksi, että tarvittava kollektiivinen ponnistus olisi mahdollinen?

Risto Kunelius

Matti Sarmela — köyhän miehen Linkola

SARMELA, Matti. Rakennemuutos tulevaisuuteen. WSOY 1989. 282 s., kuvaliite.

Joskus kaukaisella 70-luvulla kaveripiiriini kuului Seppo P. — kommunistisen nuorisoliikkeen legendaarinen matka-agitaattori. Meillä oli monet hauskat hetket, ja kuuntelin lukemattomat kerrat hänen puheensa. Hänellä oli nimittäin vain yksi puhe, josta tosin oli puolen tunnin ja neljän tunnin versio. Kukaan meistä kuulijoista ei huomannut niiden välillä mitään eroa. Kummassakin käsiteltiin samat asiat: kommunismin eteneminen, kapitalismin mätäneminen, revisionismin turmiollisuus, tulopoliitiikan kurjistavat vaikutukset työkansan vyötärössä — ja lopuksi tietysti muistettiin antaa veljellinen tuki Neuvostoliiton ja neljän muun Varsovan liiton maan joukoille, jotka puolestaan antaneet veljellisen tukensa Tšekkoslovakian kansalle.

Sitten seurasivat suosionosoitukset.

Lopulta minun oli pakko kysyä Sepolta, mitä eroa kahdella versiolla oikeastaan oli. Ja Seppo P. vastasi:

— *P e r i a a t t e e s s a* ei mitään. Neljässä tunnissa ehtii asiat vain sanoa nasevammin.

Tuo autuas muisto nuoruuden törmäilyistä nousi mieleeni, kun olin päässyt Sarmelan kirjassa sivulle 277. Olin nimittäin muutamaa viikkoa aikaisemmin lukenut saman miehen kirjoittaman artikkelin "Kulttuurien ekologiaa", joka on julkaistu L. Alhon ja S. Sivosen toimittamassa kirjassa *Oikeutemme ympäristöön*. Kirja ja artikkeli suhtautuvat toisiinsa täsmälleen samoin kuin Seppo P:n puheen eri versiot. Paitsi että Sarmelan kirja tuntui vähintään kahdeksan kertaa pidemmältä kuin hänen artikkelinsa.

Perinnetieteilijä Sarmelan saarna on perinteistä eskatologiaa. Ihmiskunnan historia on hänen mukaansa riisäytynyt keskittymisen, sentralisaation historiaksi. Kasvun, täydellistämisen ja tehostamisen itseään ruokkiva pakko johtaa siihen, että isompi pyramidi syö pienemmän, täydellisempi vähemmän täydellisen.

Lopulta joudutaan tilanteeseen, että maapallolla on vain yksi kaiken kattava ja kaiken itseensä imaisut valan pyramidi, jonka huippu on jossain luoksepääsemättömässä kaukaisuudessa.

Mutta sitten saapuu pelastava maailmanloppu:

"Maapallolla tapahtuu ekokatastrofi!"

Vaihtoehtoisen tulevaisuuden voisi kuvitella tällaiseksi. Öljyn loputtua maailmantalous pirstoutuu ja yhteiskunnat alkavat elää ekologisesti kestävää paikallistaloutta omien resurssiensa varassa. Paikalliset yhteisöt ja talousmaakunnat kehittävät itsenäisiä teknisiä ratkaisujaan, jotka toimivat heidän elinalueillaan, sopeuttavat elämänmuotonsa ympäröivään luontoon..."

Maailmanlopun profeetat kuuluvat jokaiseen hyvin varustettuun kulttuuriin. Mutta profeetan pitäisi pysyä lestissään, mitä Sarmela ei tee. *Rakennemuutos tulevaisuuteen* on kiusallista soppaa, josta ei oikein tiedä pitäisikö sitä lusikoida vai ryystää. Eli onko se tutkimusta vai profeetan saarnaa?

Saarnaksi se on kiusallisen pitkä monine tieteellisine manereineen. Pätevän tutkijan tieteelliseksi esitykseksi sitä taas on mahdotonta uskoa — siksi rajuja ovat yleistyksiset ja perustelemattomia spekulatiot:

"Kansalaisyksilö elää luukussaan ja kulkee koneistojen putkessa. Ihmisellä on arvoa vain materiaalina, tapauksena, potilaana, jonka palvelukoneisto saa työntää omaan putkeensa ja loppuunkäsiteltynä sylkäistä ulos, takaisin luukkuunsa, ihmisvarastojen hyllyille."

Tai:

"Todellinen Suomi on henkilökulttien ympärillä pyö-